

SOCIĀLĀ UN NODARBINĀTĪBAS POLITIKA: VISPĀRĒJIE PRINCIPI

Eiropas integrācija gadu gaitā ir izraisījusi būtisku sociālo attīstību. Svarīgs atskaites punkts tika sasniegts 2017. gadā, kad Parlaments, Padome un Komisija proklamēja Eiropas sociālo tiesību pilāru un atkārtoti apliecināja savu apņemšanos nodrošināt labākus dzīves un darba apstākļus visā ES. Ar to saistītajā 2021. gada rīcības plānā ir izklāstītas konkrētas iniciatīvas, kā šo apņemšanos īstenot.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienību (LES) 3. pants un Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 9., 10., 19., 45.–48. un 145.–161. pants.

MĒRĶI

LES 3. pantā ir noteikts, ka Savienības pienākums ir panākt pilnīgu nodarbinātību un sociālo progresu. ES un dalībvalstu kopīgie mērķi sociālajā un nodarbinātības jomā, kā noteikts LESD 151. pantā, ir nodarbinātības veicināšana, dzīves un darba apstākļu uzlabošana, sociālā aizsardzība, darba devēju un darba ņēmēju dialogs un cilvēkresursu attīstība, lai uzturētu augstu nodarbinātības līmeni un cīnītos pret atstumtību.

SASNIEGUMI

A. No Romas līguma līdz Māstrihtas līgumam

Lai darba ņēmēji un viņu ģimenes varētu pilnībā izmantot tiesības pārvietoties un brīvi meklēt darbu visā kopējā tirgū, ar Romas līgumu (1957) tika noteikts, ka ir nepieciešama dalībvalstu sociālā nodrošinājuma sistēmu saskaņošana. Šis līgums paredz principu par vienādu darba samaksu vīriešiem un sievietēm, ko Tiesa atzina par tieši piemērojamu, un Eiropas Sociālā fonda (ESF) izveidi ([2.3.2.](#)).

Ar Vienoto Eiropas aktu (1986) tika ieviestas jaunas politikas jomas, kurās ar kvalificēta vairākuma balsojumu lemj par darba aizsardzību, sociālo dialogu starp darba devēju organizācijām un arodbiedrībām un ekonomisko un sociālo kohēziju.

Pieauga vienprātība par to, ka, tiecoties uz iekšējā tirgus izveides pabeigšanu, vairāk uzmanības vajadzētu pievērst sociālajiem faktoriem. Pēc ilgām debatēm 1989. gada decembra Strasbūras samitā valstu un valdību vadītāji, kas pārstāvēja 11 dalībvalstis, atturoties Apvienotajai Karalistei, pieņēma Kopienas Hartu par darba ņēmēju sociālajām pamattiesībām (Sociālo hartu).

B. No Amsterdamas līguma līdz Lisabonas līgumam

Šī neērtā situācija saistībā ar divkāršo juridisko pamatu, ko bija radījis AK izņēmuma statuss, beidzās līdz ar Amsterdamas līguma (1997) parakstīšanu, kad visas dalībvalstis, tostarp Apvienotā Karaliste, vienojās Nolīgumu par sociālo politiku iekļaut dokumentā, kas vēlāk kļuva par LESD (151.–161. pants). Sadarbības procedūru 153. pantā aizstāja ar koplēmuma procedūru, kuras piemērošanu paplašināja attiecībā

uz noteikumiem par ESF ([2.3.2.](#)), darba ņēmēju brīvu pārvietošanos un Kopienas migrējošo darba ņēmēju sociālo nodrošinājumu ([2.3.4.](#)). Jaunais 19. pants Padomei deva iespēju "paredzēt attiecīgus pasākumus, lai cīnītos pret diskrimināciju dzimuma, rases vai etniskās izcelsmes, reliģijas vai pārliecības, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas dēļ". Pamatojoties uz to, nedaudz vēlāk (2000) tika pieņemtas divas direktīvas, proti, [par vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības](#) un [par kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju](#).

Ar Amsterdamas līgumu ES mērķos iekļāva arī augsta nodarbinātības līmeņa veicināšanu un noteica Kopienai pienākumu atbalstīt un papildināt dalībvalstu pasākumus šajā jomā, kā arī izstrādāt saskaņotu stratēģiju, proti, Eiropas nodarbinātības stratēģiju (ENS) (LESD 145.–150. pants), kuras pamatā ir atvērtā koordinācijas metode ([2.3.3.](#)).

Turklāt Nicas samitā (2000) tika pieņemta ES Pamattiesību harta. **Nodarbinātības komiteja**, kas darbojas saskaņā ar ENS politikas satvaru, un Sociālās aizsardzības komiteja tika izveidotas, lai veicinātu dalībvalstu un Komisijas sadarbību (LESD 160. pants) nodarbinātības un sociālās aizsardzības politikas jomā, taču visi priekšlikumi paplašināt koplēmuma procedūru tika noraidīti.

Ņemot vērā 2005. gada Lisabonas stratēģijas termiņa vidusposma pārskatīšanu, saistībā ar ENS pieņemtās nodarbinātības vadlīnijas tika iekļautas integrētajās vadlīnijās izaugsmei un nodarbinātībai.

Lai sniegtu atbalstu darba ņēmējiem, kas atlaisti no darba mainīgo globālās tirdzniecības modeļu dēļ, 2007. gadā tika izveidots Eiropas Globalizācijas pielāgošanās fonds ([2.3.2.](#)).

Lisabonas līgums (2007) ļāva panākt turpmāku progresu Eiropas integrācijas sociālās dimensijas nostiprināšanā. Starp LES tagad uzsvērtajiem ES sociālajiem mērķiem ir arī pilnīga nodarbinātība un paaudžu solidaritāte (3. pants). Līguma 6. pantā ir atzīts, ka Pamattiesību hartai ir tāds pats juridiskais spēks kā Līgumiem. Hartā ir atzītas tā dēvētās "solidaritātes tiesības", piemēram, darba ņēmēju tiesības uz informāciju un konsultācijām, kā arī tiesības uz kolektīvām sarunām, godīgiem un taisnīgiem darba apstākļiem, sociālo nodrošinājumu un sociālo palīdzību. Ar LESD ievieša horizontālo sociālo klauzulu, kas paredz, ka ES, nosakot un īstenojot savu pārējo politiku un darbības, ir jāievēro iepriekš minētie sociālie mērķi (9. pants).

C. Situācijas attīstība kopš Lisabonas līguma pieņemšanas

Finanšu un ekonomikas krīzes apstākļos 2010. gadā ar stratēģiju "Eiropa 2020" par prioritāti tika izvirzīta iekļaujoša izaugsme – tādas ekonomikas veicināšana, kurā ir augsts nodarbinātības līmenis un kura nodrošina sociālo un teritoriālo kohēziju. Stratēģijā ir izvirzīti pieci pamatmērķi, tai skaitā nozīmīgs sociālais mērķis (līdz 2020. gadam par 20 miljoniem samazināt nabadzības riskam pakļauto cilvēku skaitu), un atjaunināta apņemšanās nodarbinātības jomā (75 % nodarbinātības līmenis 20–64 gadus vecu personu grupā). Šajā nolūkā tika izveidotas septiņas pamatiniciatīvas, tostarp Jaunu prasmju un darbvietu programma, kuras centrā ir darba elastīguma politikas pastiprināšana, nemazinot darba drošību, un Eiropas platforma cīņai pret nabadzību un sociālo atstumtību ([2.3.9.](#)). Šo iniciatīvu panākumi tiek uzraudzīti ES ekonomikas pārvaldības ikgadējā ciklā – Eiropas pusgadā.

Reaģējot uz nabadzības pieaugumu, 2014. gadā tika izveidots Eiropas atbalsta fonds vistrūcīgākajām personām, lai nodrošinātu pārtiku un pamata materiālo palīdzību un sociālās iekļaušanas pasākumus.

Komisija 2017. gada aprīlī nāca klajā ar paziņojumu par Eiropas sociālo tiesību pīlāru (ESTP), kurā ir izklāstīti 20 galvenie principi un tiesības, ar kuriem atjauno konvergenci virzībā uz labākiem dzīves un darba apstākļiem Savienībā. Tie tiek dalīti trijās kategorijās: i) vienādas iespējas un piekļuve darba tirgum, ii) taisnīgi darba apstākļi un iii) sociālā aizsardzība un iekļaušana. Gēteborgas 2017. gada Sociālo jautājumu samītā Parlaments, Padome un Komisija īpaši uzsvēra savu kopīgo apņemšanos, pieņemot kopīgu proklamāciju par ESTP. Sociālo rezultātu pārskats ir daļa no ESTP, kurā atspoguļo panākto progresu ([2.3.9.](#)).

Eiropas Darba iestāde tika izveidota 2019. gadā Bratislavā, un tās mērķis ir palīdzēt dalībvalstīm un Komisijai nodrošināt taisnīgu, vienkāršu un efektīvu ES noteikumu par darbaspēka mobilitāti un sociālā nodrošinājuma koordināciju izpildi.

Tajā pašā gadā tika pieņemti arī vairāki svarīgi tiesību akti. [Direktīvas par darba un privātās dzīves līdzsvaru vecākiem un aprūpētājiem](#) mērķis ir uzlabot piekļuvi atvaļinājumam ģimenes apstākļu dēļ un elastīgam darba režīmam, kā arī turpināt uzlabot vīriešu un sieviešu līdztiesību darba tirgū. [Direktīva par pārrēdzamiem un paredzamiem darba apstākļiem](#) paredz sniegt darba ņēmējiem papildu pamattiesību kopumu, piemēram, tiesības uz konkrētāku informāciju par būtiskiem viņu darba aspektiem, tostarp prasa ierobežot pārbaudes laika ilgumu, palielināt iespējas meklēt papildu darbu, aizliedzot ekskluzivitātes klauzulu, par standartstundām informēt iepriekš un obligāto apmācību sniegt bez maksas. [Padomes ieteikuma par darbinieku un pašnodarbināto personu piekļuvi sociālajai aizsardzībai](#) mērķis ir novērst formālās seguma nepilnības.

Sākoties Covid-19 pandēmijas uzliesmojumam, tika pieņemti vairāki tādi pasākumi, ar kuriem novērš krīzes sekas nodarbinātības un sociālajā jomā, kā Investīciju iniciatīvas reaģēšanai uz koronavīrusu (CRII un CRII+) un pagaidu atbalsts bezdarba risku mazināšanai ārkārtas situācijā (SURE). Turklāt tika uzsākta kohēzijas rīcība bēgļu atbalstam Eiropā (CARE), lai palīdzētu dalībvalstīm un reģioniem sniegt ārkārtas palīdzību cilvēkiem, kuri bēg no Ukrainas pēc Krievijas iebrukuma, kurā izmanto resursus no programmas "Atveseļošanas palīdzība kohēzijai un Eiropas teritorijām" (REACT-EU).

Komisija 2021. gada martā nāca klajā ar [ESTP rīcības plānu](#), kurā izklāstītas konkrētas iniciatīvas, ko tā ir apņēmusies īstenot šajā pilnvaru termiņā (līdz 2024. gada beigām). Tajā ierosināti arī pamatmērķi 2030. gadam, proti, nodarbināto 20–64 gadus veco personu īpatsvaru palielināt vismaz līdz 78 %, to pieaugušo īpatsvaru, kuri katru gadu piedalās apmācībā, palielināt vismaz līdz 60 % un nabadzības vai sociālās atstumtības riskam pakļauto personu skaitu samazināt vismaz par 15 miljoniem. Līderu apņemšanās sasniegt šos mērķus tika vēlreiz apstiprināta Portu sociālajā samītā 2021. gada maijā. Vairākas iestādes un organizācijas, tostarp Parlaments, pieņēma [Portu sociālās saistības](#) un ES dalībvalstu vai valdību vadītāji – [Portu deklarāciju](#). Dalībvalstu ESTP mērķi tika izklāstīti 2022. gada jūnijā. To īstenošanu atvieglos pārskatītais sociālo rezultātu pārskats un finansējums no ES 2021.–2027. gada izdevumu plāna un

NextGenerationEU, jo īpaši [Atveseļošanas un noturības mehānisma](#). Mērķu izpildi uzraudzīs Eiropas pusgada ietvaros.

Padomes ieteikums par Eiropas Garantijas bērniem izveidi arī tika pieņemts 2021. gadā, lai novērstu un apkarotu sociālo atstumtību, garantējot bērniem, kam vajadzīga palīdzība, piekļuvi agrīnajai pirmsskolas izglītībai un aprūpei, izglītībai, veselības aprūpei, uzturam un mājoklim. Eiropas Sociālajā fondā Plus (ESF+) 2021.–2027. gadam visām dalībvalstīm ir paredzēta pienācīga summa bērnu nabadzības apkarošanai. Valstīs, kurās nabadzības vai sociālās atstumtības riskam pakļauto bērnu īpatsvars pārsniedz ES vidējo rādītāju, šī summa tiek palielināta līdz 5 % no ESF+. Lai atbalstītu garantijas īstenošanu, Komisija 2024. gada janvārī ievieša jaunu uzraudzības sistēmu, kas jāizmanto dalībvalstīm un Eiropas pusgadā.

Lai apkarotu strādājošo nabadzību ES, [2022. gada oktobra direktīvas par adekvātu minimālo algu Eiropas Savienībā](#) mērķis ir nodrošināt, ka minimālā alga, kas noteikta saskaņā ar valsts tiesību aktiem un/vai koplīgumiem, ir pietiekama, un veicināt darba ņēmēju piekļuvi efektīvai minimālās algas aizsardzībai. Minimālo algu katra dalībvalsts joprojām nosaka pati, taču visām valstīm ir jāgarantē, ka to noteiktā minimālā alga ļauj darba ņēmējiem dzīvot cilvēka cienīgu dzīvi.

[Padomes ieteikuma par adekvātu minimālo ienākumu, kas nodrošina aktīvu iekļaušanu](#), mērķis ir cīnīties pret nabadzību un sociālo atstumtību un panākt augstu nodarbinātības līmeni, ar minimālo algu atbalstot adekvātu ienākumu noteikšanu un reālu piekļuvi atbalsta pakalpojumiem un pamatpakalpojumiem personām, kam trūkst pietiekamu līdzekļu, un sekmējot darbspējīgo iedzīvotāju integrāciju darba tirgū.

[Padomes ieteikums par sociālās ekonomikas pamatnosacījumu izstrādi tika pieņemts 2023. gada novembrī, lai vēl vairāk veicinātu progresu virzībā uz ESTP mērķu sasniegšanu, palīdzot dalībvalstīm pielāgot savus tiesību aktus un politiku sociālās ekonomikas vajadzībām.](#)

Tā kā arvien lielāka daļa darba ņēmēju tiek nodarbināti digitālajās darba platformās, kuru darba grafiki bieži ir neatbilstīgi un darbojas saskaņā ar algoritmisko pārvaldību, Parlaments un Padome ir pieņēmuši direktīvu par darba nosacījumu uzlabošanu platformu darbā.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Lai gan ilgu laiku Parlamentam bija vienīgi konsultatīvās un uzraudzības funkcijas, tas vienmēr ir aktīvi piedalījies ES darbību izstrādē nodarbinātības un sociālās politikas jomā. Kopš Eiropas integrācijas agrīnajiem posmiem Parlaments ir regulāri prasījis īstenot aktīvāku sociālo politiku, kas atspoguļotu ES pieaugošo nozīmi ekonomikas jomā, un ir atbalstījis attiecīgos Komisijas priekšlikumus. Parlamenta ciešā iesaistīšanās Amsterdamas līguma izstrādē nodrošināja, ka tajā tika iekļauts Nolīgums par sociālo politiku un nodarbinātības nodaļu.

Lisabonas stratēģijas izstrādē Parlaments stingri iestājās par to, lai izaugsmes stratēģijā ņemtu vērā nodarbinātības un sociālos apsvērumus, un atbalstīja augsta līmeņa sociālās aizsardzības iekļaušanu tajā. Tas arī norādīja, ka Lisabonas stratēģijā nav noteikti pietiekami saistoši mērķi sociālajā jomā, un aicināja dalībvalstis rūpīgi uzraudzīt, kāda ir to reformu ietekme uz nodarbinātību un sociālo jomu, kuras tiek

Īstenotas ar stratēģiju "Eiropa 2020". Debatēs par 2007.–2008. gada ekonomikas krīzi Parlaments pieprasīja ES apņemšanos saglabāt Eiropas sociālos modeļus un spēcīgu sociālo Eiropu.

Parlaments ir atkārtoti uzstājis, ka nodarbinātības un sociālie mērķi ir efektīvāk jāiekļauj Eiropas pusgadā, padarot sociālos rādītājus saistošus un paplašinot to piemērošanas jomu, lai iekļautu tādas jomas kā bērnu nabadzība un pienācīgi darba apstākļi.

Parlaments ir kritizējis tādus pasākumus kā ekonomikas korekciju programmas, kas pieņemtas bez tā līdzdalības. Parlaments 2014. gada martā norādīja, ka vienīgi patiesi demokrātiskām institūcijām būtu jāvada makroekonomikas korekciju programmu izveides politiskais process valstīs ar nopietnām finansiālajām grūtībām.

Pieņemot lēmumus par ES budžeta finanšu resursu izmantošanu, Parlaments ir apliecinājis savu uzticību sociālajām vērtībām. Pateicoties Parlamentam, 2014.–2020. gada plānošanas periodā ESF ([2.3.2.](#)) tika piešķirts 23,1 % no ES vispārējā kohēzijas finansējuma, bet 20 % no katrai dalībvalstij piešķirtā ESF finansējuma bija jātērē sociālās atstumtības apkarošanai. Parlaments arī ieviesa prasības ESF+ 2021.–2027. gadam par lielāka finansējuma piešķiršanu pārtikas un materiālajai palīdzībai un pienācīgu finansējumu sociālo partneru spēju veidošanai, kā arī aizsardzības pasākumus, ar kuriem nodrošina, ka no ES līdzekļiem finansētajos projektos pilnībā tiek ievērotas pamattiesības.

Parlamentam bija izšķiroša nozīme Eiropas Garantijas bērniem izveidē. 2015. gadā Parlaments prasīja noteikt garantijas, lai ikvienam bērnam Eiropā, kuram draud nabadzība vai sociālā atstumtība, nodrošinātu piekļuvi bezmaksas veselības aprūpei, izglītībai, pirmsskolas izglītībai un aprūpei, pienācīgam mājoklim un pienācīgam uzturam. Parlaments 2017. gadā prasīja Komisijai īstenot sagatavošanas darbību par iespējamās Garantijas bērniem shēmas izveidi, tā aizsākot šī instrumenta izstrādi.

Parlaments savā 2016. gada rezolūcijā par Eiropas pusgadu aicināja Komisiju un dalībvalstis rīkoties, lai palielinātu augšupēju sociālo konvergenci ES. Tas arī aicināja Komisiju definēt un kvantificēt sociālā taisnīguma jēdzienu. Savā [rezolūcijā par nodarbinātību un 2023. gada Eiropas pusgada prioritātēm sociālajā jomā](#) Parlaments aicināja Komisiju izstrādāt ekonomikas pārvaldības struktūru, pamatojoties uz solidaritāti, integrāciju, sociālo taisnīgumu un konvergenci, dzimumu līdztiesību, kvalitatīviem sabiedriskajiem pakalpojumiem, kas ietver kvalitatīvu valsts izglītības sistēmu visiem, kvalitatīvu nodarbinātību un ilgtspējīgu attīstību.

Rezolūcijā par ESTP, pilnībā atbalstot Komisijas iniciatīvu šajā jomā, tas uzsvēra, cik svarīgi ir nodrošināt pamattiesības visiem, un aicināja sociālos partnerus un Komisiju sadarboties, lai iesniegtu priekšlikumu pamatdirektīvai par pienācīgiem darba apstākļiem.

Parlaments 2017. gada jūlijā pieņēma rezolūciju par darba apstākļiem un nestabilu nodarbinātību, kurā tas atzina nestandarta un netipisku nodarbinātības veidu pieaugošo popularitāti. Šo jautājumu tas atkārtoti uzsvēra arī savā 2020. gada oktobra rezolūcijā, norādot, ka nestandarta nodarbinātības veidos strādājošie ir īpaši smagi cietuši no Covid-19 krīzes izraisītajām sekām un bieži vien nav pietiekami ņemti vērā dalībvalstu pasākumos.

Parlaments par savām prioritātēm 2020. gadā noteica spēcīgu sociālo Eiropu taisnīgai pārejai, prasot Līgumos iekļaut ESTP un sociālā progresa protokolu un aicinot dalībvalstis un Komisiju pieņemt vērienīgu programmu "Portu 2030" ar saistošiem sociālajiem mērķiem. Tas, ka Parlaments 2023. gada novembrī apstiprināja sociālās ekonomikas satvaru, vēl vairāk veicina progresu šo mērķu sasniegšanā.

Covid-19 pandēmijas kontekstā Parlaments prasīja pieņemt ES tiesību aktu, ar kuru garantē darba ņēmēju tiesības ārpus darbalaika būt bezsaistē. Pēc Krievijas uzsāktā agresijas kara pret Ukrainu Parlaments [pauda](#) bažas par krīzes nopietno ietekmi uz sociālo jomu, jo īpaši uz jauniešiem. Tāpat tas atbalstīja pāreju uz ilgtspējīgu, iekļaujošu un noturīgu izaugsmes modeli, kas atbalsta augšupēju sociālo konvergenci un stiprina ES ekonomikas un sabiedrības ilgtspējīgu attīstību un noturību.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [Nodarbinātības un sociālo lietu komitejas](#) tīmekļa vietnē.

Samuel Goodger / Monika Makay
05/2024